

דורש הלכות המצוות ורגילות וצריכו לכל אדם לידע אותן בלשון
 אחר החכמה שמכינים הנשים וע"ה מידי שכת בשבתן.

פרק ב'

א מי (*רמב"ם מגמ' קדושין כ"ט) שלא לימדו אביו תורה חייב
 ללמד את עצמו כשיכיר שנאמר *ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם
 זו מ"ע של ת"ת על כל אדם לעצמו ללמוד כל התורה שבכתב ושבע"פ
 כולה כמשנ"ת למעלה שנאמר כל המצוה וגו'. וכשלומד לעצמו כשיגדיל
 ויכיר ויוכל ללמוד. אזי לא ילמוד תחלה כל המקרא ואח"כ כל המשנה
 ואח"כ התלמוד כמשנ"ת למעלה בנערים שאין יכולין ללמוד משנה
 ותלמוד בתחלה כי זה שיכול אינו רשאי לעשות כן כי (גמ' שם ל')
 מי יודע כמה יהיה לפיכך חייב הוא (*רמב"ם) לשלש זמן למידתו
 שבכל יום ויום שלישי במקרא שלישי במשנה *שהן הלכות פסוקות
 בלי טעמים שבכל המשניות * וברייתות ומימרות האמוראים (*פע"ח)
 *שהן פירוש התרי"ג מצות שבתורה בכל תנאיהם ודקדוקיהם *ודקדוקי
 סופרים. ובזמן הזה גם הלכות פסוקות של פסקי הגאונים הפוסקים
 כמו הטור והש"ע והגהותיו בכלל משנה (ע' ה"מ סי' כ"ה ובאורי' שם
 ס"ק כ"ב וד' *מ"ז ע"ב) יחשבו. (א) ושליש בתלמוד המבאר טעמי

קונטרס אחרון

(א) ושליש בתלמוד המבאר כו' הגה *הרמב"ם שהעתי' לשונו *בש"ע
 עשה עיקר התלמוד להבין דבר מתוך דבר
 ולדמות דבר לדבר כמ"ש ובשלש אחרים מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר
 ועוד כלל בכלל התלמוד לידע מקור ההלכו' במדות שהתורה נדרשת בהן

מראי מקומות והערות

- רמב"ם: הת"ת פ"א ה"ג.
 ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם: דברים ה, א.
 רמב"ם: שם הי"א וי"ב.
 שהן הלכות פסוקות בלי טעמים: ע"ל פ"א ס"א ושי"ג.
 וברייתות: רש"י סוכה כת, א ד"ה משנה. וראה סנהדרין לג, א.
 פע"ח: בשער הגהגת הלימוד.
 שהן פירוש התרי"ג מצות: ראה ברכות ה, א והמצוה זו משנה, והקדמת
 הרמב"ם לסי' יד החזקה ולפי המשניות.
 ודקדוקי סופרים: ראה מגילה יט, ב.
 מ"ז ע"ב: אולי צ"ל: מ"ח ע"ב (בסופו).
 הרמב"ם: הת"ת פ"א הל' יא, יב.
 בש"ע: יו"ד סי' רמו ס"ד.

קונטרס אחרון

התלמוד

התלמוד

ולא ס"ל כפרש"י שעשה עיקר התלמוד לידע טעמי ההלכו' התלויים בסברא שהיו נותנים טעם לדברי המשנה כו' ע"ש בברכות דמ"ז ע"ב ובסוטה דכ"ב ע"א ד"ה ולא שימש ת"ח לתלמוד סברת כו' ע"ש וע"ש בד"ה שמורין הלכה כו' דכיון דאין יודעים כו'. ואזיל הרמב"ם לשיטתו שחיבר ספרו משנה תורה בלי נתינת טעמים להלכות כלל ועשאו להורות מתוכו לבדו כמ"ש בהקדמתו שם שלא יצטרך אדם לחיבור אחר בעולם כו' שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואח"כ כו'. דלא כמ"ש המע"מ בהקדמ' למי שבקי (בספרי) בחדרי התלמוד תחלה כו' ובתשוב' לא כ"כ אלא לשואל סדר הלימוד בקביעות למי שתורתו אומנתו ולא לענין הורא' כלל ע"ש ובהקדמתו לס' המצות אזכור שרש תצא ממנו השאלה כו' והא דהמורין הלכה מתוך משנתם הם מבלי עולם ס"ל לרמב"ם כאידך טעמא בפירש"י שם דיש משניות הרבה דיחידאה היא ולית הילכתא כו' והיינו במשניות דוקא משא"כ חיבורו שחיברו מתוך מסקנת התלמוד. והרא"ש שכתב בתשובה כלל ל"א סימן ט' כל המורים מתוך דברי הרמב"ם כו' טועים כו' סבור שמבין כו' אינו מבין דבר לאשורו כו' אני מבין כו' אינני מבין כו' ס"ל כטעמא קמא בפירש"י שמדמין לה כו'. וכן היה המעשה בתשובת הרא"ש שלא הבין השואל כוונת הרמב"ם כלל ומת"ט אסור להורות אפילו דבר שנראה להמורה שהוא מפורש בפירש בחבורו כי שמא טועה בדמיונו וכ"מ בפירש"י שם ד"ה ולא שימש כו' רשע הוא שאין תורתו על בורייה כו' ולזה נתכוין הרא"ש הובאה ברי"ו ג"ב סו' ח"ה כל מעשה שבא אינו בגמרא כו' ר"ל שזו המעשה שבאה לפני המורה לא באה היא בעצמה ממש לפני חכמי הגמרא ואף שהמורה רואה מעשה *בזו ממש נפסק עליה בגמרא שמא יש איזה חילוק ביניהם נעלם ממנו ולא ידע וכ"ש במורה מתוך חיבור הרמב"ם שהוא בלי טעמים לגמרי. ומ"ש רי"ו שם ונ"ל דאם הוא פשוט במשנה או בגמרא כו' אזיל לטעמיה שחיבר *חיבור הרמב"ם בלי טעמים כלל ועשאו ג"כ להורות מתוכו לבדו לכל מי שירצה לסמוך עליו ולא ירצה לטרוח לעיין במקור דין כמ"ש בהקדמתו להועיל הגדולים אם ירצו לעיין כו' ובסוף הקדמתו לספר מישרים כתב בהדיא הן שירצה לסמוך על הדין הכתוב בספר כו'. ולפירש"י וסיעתו נחלק התלמוד לב' חלקים כדפרש"י ספ"ה דאבות החילוק שבין ט"ו לתלמוד לבן ארבעים לבינה להבין דבר מתוך דבר וכו' וז"ש רש"י בשבת דס"ג ע"א ד"ה ליגמר אינש כו' לכולהו טעמיה כולו דוקא דהיינו עמקי הטעמים אבל *עם הפשוט של ההלכות ידע רב כהנא דהא ידע מ"ט דר"א דכתיב כו' וכדפרש"י שם ד"ה והדר וכו' (ה"ו מסיר ד"ת כו') עבמ"ש בפ"ג.

מראי מקומות והערות

בזו : בשאר הדפוסים : כזו.

חיבור הרמב"ם : בשאר הדפוסים : חיבורו כהרמב"ם.

עם : בשאר הדפוסים : טעם.

2

שנת, וכז' מסופק בחיזה יום יגלחנו האם להקדים לעש"ק, והספק שלו היות בתשובת ערוגת הבושם או"ח סי' ר"י מביא שיש חיזה קפידא שלא לגלות קודם ג' שנים.

הנה ראיתי תשובת הגה"ק ערוגת הבושם צפנים וראיתי מאיסור ערלה דמדרש מדמה ג' שנים הראשנים של הילד לאיסור ערלה ובשנה הרביעית יהי' כל פריו קודש הלולים לה' בחינוך קדוש להלל ולשבח.

ובאמת לא ידעתי מה ראוי מזה דהא בערלה גופא קיי"ל דמשכחת פחות מג' שנים דאם נטע מ"ה יום לפני ראש השנה בט"ו מנ"ח עד ר"ה שנה ראשנה ועוד ז' שנים ולרי"ך לחכות רק עד ט"ז בשבט אעפ"י שהוא הרבה פחות מג' שנים כמבואר יו"ד סי' רל"ד ס"ד ובפוסקים מש"ס פ"ק דר"ה, - איברא י"ל דהגה"ק עה"כ הביא מערלה דפעמים צענין ג' שנים שלמות כשנטע פחות ממ"ד יום לפני ר"ה כידוע בהלכה, אמנם יתכן שהגה"ק ז"ל ידע שיש מנהג כזה לחכות דוקא עד ג"ש שלמים מפי חסידים ואנשי מעשה, אבל כנדון דידי' לגלחו כבר מעש"ק פשיטא דאין להחמיר למעשה.

והרני מברכו ואת בנו היקר בכט"ט, ידידכם, מצפה לרחמי ה'.

סימן רו

ב"ה, שלחי חודש ניסן תשנ"ב לפ"ק.

כבוד ידידינו הח"ג היקר מזכה הרכים במס"ג ר' אברהם יצחק הופמן שליט"א, בעיה"ק ירושת"ו.

אחדשה"ש וש"ת בכבוד,

קבלתי מנכ"ז כו"כ מכתבים צענין חיזוק לימוד הנ"ך ודקדוק לשון הק' בדורינו, ולא השבתי ע"ז מאותו טעם שכ' הגר"י שפירא שליט"א כי כבר קבעו לנו גאוני לדיקים קדם דרך סלולה כזה, ופשוט להלכה דאעפ"י שאמר ר"ח בצרכות כ"ח ע"כ מנעו בניכם מן ההגיון, שלא להרגיל במקרא יותר מדאי משום דמשכח ע"כ בפרש"י היינו יותר מדאי, אבל רוב יסודי המקרא במדת המספיק לנו חייבים, וכבר ידוע שאעפ"י שמרן הח"ס זי"ע בדרוש המפ' פ' בשלח בדרשא הח"ס מחזק מאד דרך הלמוד לעשות עיקר לימוד מש"ס ותורה שבע"פ ורק אח"כ יסודי המקרא, בכל זאת ידוע מאד שמרן זי"ע וגדולי תלמידיו היו עקאים עלומים בתנ"ך ובפרט גאון ישראל המהר"ם שיק זי"ע כאשר קבלתי נאמנה, ומו"ר הגאון החסיד מרא דכולא תלמודא ר' שמעון הלוי מזיעליחאב זי"ע הי"ד מלוצ'ין הי' ידע כל התנ"ך כלורתו בע"פ באופן מנהיל, ומה אחר"ך בדבר שמקובל אלל כל גדולי

ישראל אלא שמקאתם הסתירו ידיעתם בתנ"ך ודקדוק הנל"ך עכ"פ לידעת התורה מחשש שדבר זה יחזק האפיקורסים והמינים שאחזו לפנים בתנ"ך ודקדוק ועי"ז פקרו עוד יותר, אבל ע"כ האורך גם בחלק זה של תוה"ק לא להסכמתנו לרי"ך.

והרני דושי"ת ומברכו בכט"ט, מצפה לרחמי ה'.

סימן רח

תשרי תשנ"ב

ב"ה, ג' שבט תשנ"ב לפ"ק.

כבוד הח"ג היקר כש"ת מוה"ר אהרן ישעי' שכטר שליט"א משגיח רוחני בישיבת יחל ישראל חיפה.

אחדשה"ש וש"ת באהבה,

אשר שאל צענין היכל ישיבה שלומדים בו הנחמרים בני הישיבה וישנם כמובן סדרים קבועים חק ולא יעבור, ויש קרוב מאד צאותו בנין בית המדרש שמומן לזמן עורכים צו צרית מילה ושומעים ומרגישים מאד צהיכל הישיבה עשית ושעת הצרית אם מחויבים או ראויים בני הישיבה לבטל סדרים ולמודם ליכנס לביה"מ להיות ממשחתפי מלות בריתו של א"ת. לדידי' פשוט שאינם חייבים וגם אינם ראויים לבטל מלמודם, והוא ע"פ ש"ס מו"ק ט' ע"כ כתיב פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו (משלי ד') וכ' אורח חיים פ"ג תפלת (משלי ה') ופ"ג תפלת היינו שהתורה קדמה לכל דבר, ומשני כאן במלוא שאפשר לקיים ע"י אחרים, וכאן צאי אפשר לקיים ע"י אחרים, והכי הילכתא דבאפשר לקיים ע"י אחרים אין מצטלים, ועיין שם הי' בחי' מאירי כזה.

ועי"ן צירושלמי פ"ט דכלאים ה"א לענין לית המת דמי שאינו רואה ללכת מביה"מ ללוות לא יאל ואעפ"י שהתם אם רואה ללכת יכול לבטל שאכי התם דלית המת הוא כבוד צלתי מונצל והכל בגדר מלוא כמש"כ גם צמאירי מו"ק שס, ועי"ן ברא"ש כתובות י"ז הביא ירושלמי זה להלכה, והלום ראיתי בס' אולת"פ אה"ע סי' ס"ד ס"ק ט"ז-י"ז שכ' בשם הגאון הק' מהר"ל כהן מלוצ'ין זי"ע דפשיטא לי' לענין כעודת צרית מילה דהעוסק בתורה פטור מלהשתתף, וכה"ג לענין צרית עלמו דהכל נכנה על גמ' הכל דמועד קטן, וכל מה צרית עלמו פשוט יותר דאין לרי"ך להשתתף דהרי העומד שם מלך ההלכה אין לו חלק במלוא מלכד מה שמרבה לכבוד ה' הנוכחים למלוא משא"כ בצעודת מלוא שנהנה צעלמו ואעפ"כ פטור, והכל נכנה על גמ' מו"ק הכל ונפקק בשו"ע יו"ד סי' רנ"ו סעיף י"ח ואין להאריך בפשוט.

הדושי"ת, ומצפה לרחמי ה'.

במקרה פטור הוא ממצוה אחרת בזמן עשייתה ודו"ק בזה כי פשוט הוא לענ"ד.

ולפי זה נראה פשוט דההולך בדרך ללמוד תורה באמת פטור מן הסוכה ומכל המצוות דהליכה זו מקרה היא ולא גרע משאר המצוות והכשרתן שבהם פטור מן המצוות ולא גרע ההולך ללמוד תורה השקולה כנגד כל מצוות התורה מההולך לקיים מצוה אחרת שפטור מן המצוות ורק העוסק בתורה חייב במצוות כיון שכל זמן ושעה הוא מחוייב בת"ת ודו"ק בזה.

התורה שיקיימוה בשעה שאינו מצווה בשאר המצוות שהוא מחוייב בהן דאי אפשר שיבטל את כל מצוות התורה בקביעות בשביל ת"ת שהוא מצוה אחת.

ובך נראה גם במה שהקשינו לעיל למה חייב לבטל סיפור יציאת מצרים כדי לאכול מצה ומרור בליל א' של חג המצות, דכיון דכך הוא מצות התורה שבלילה הזה יקיים כמה מצוות בודאי מצוה עליו לקיים כולן דכך מצותן וא"א ליבטל אחת בשביל חברתה דהלא זמן כולן בלילה הזה ורק במצוה שעוסק בה

סימן ג

בעיקר מצות תלמוד תורה וזמנה

ביום ובלילה לימוד כלשהו, ובמנחות צ"ט ע"ב מבואר דאפילו לא למד אלא פסוק אחד שחרית ופסוק אחד ערבית קיים מצוה זו ור' יוחנן אמר שם בשם רשב"י דאפילו בקריאת שמע שחרית וערבית יצא יד"ח, משמע לכאורה מזה דאינו מצווה אלא ללמוד דבר אחד ביום ובלילה, אך בודאי זה אינו דהלא פשוט דמצוה על האדם להקדיש כל כחו ואונו לתלמוד תורה ויגיעתה, ורשב"י שאמר דבק"ש שחרית וערבית יצא הוא שאמר בברכות ל"ה ע"ב אדם חורש בשעת

הנה צריך ביאור בהגדרת מצוה זו דתלמוד תורה דלא נתבארה בתורה זמן חיובה דכתבו הרמב"ם בסהמ"צ עשין מצוה י"א והחינוך במצוה תי"ט דמצוה זו נכפלה בתורה כמה פעמים "ולמדתם" "למען ילמדון" "ושננתם" וכו' אך בכל אלו אין שיעור זמן ורק בדברי קבלה (יהושע א') ח"נאמר "לא ימוש ספר התורה הזה מפוך והגית בו יומם ולילה" ולא ידענו אם כונת התורה שחייב ללמוד כל היום והלילה או שמא אינו חייב אלא ללמוד

מרי כרוב סיפור ההמון במה שאירע ומה שהיה ומה הם מנהגי מלך פלוני ואיך היתה סיבת מות פלוני וכו' ואלו קורין אותן החכמים שיחה בטלה וחחסידים השתדלו בעצמם להניח זה החלק מן הדיבור" וקשה הלא הוא מבטל מן התורה והרי זה ביטול מצות עשה ולא רק מנהג חסידות, אלא ע"כ דאין בזה גדר ביטול מצות עשה.

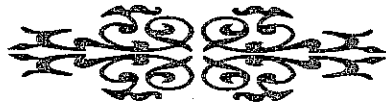
והנה שנים מגדולי הדורות דנו בגדר מצוה זו וזמנה הגר"א בשנות אליהו והאור שמח בהל' ת"ת וכל נביא מתנבא בסגנונו, מדברי הגר"א משמע דבאמת יש חיוב גמור מה"ת ללמוד בכל שעה מלבד שעת קיום המצוות ומנהג דרך ארץ שגם היא מצוה, אך יש לעיין בכונתו דדרך ארץ הוי נמי מצוה דאטו רק משום מצוה דוחה דרך ארץ את מצות ת"ת וקשה דכי יש מצוה גמורה בעבודת האדם אף מה שיותר מכדי חייו ופרנסתו ולכאורה מבטל הוא בכה"ג את מצות ת"ת לפשטות דברי הגר"א, אמנם מסגנון האו"ש שם נראה טפי דלאו דוקא משום קיום מצוה אחרת נדחה מצות ת"ת אלא דאין מצוה זו מסויימת בזמן ואינה שוה לכל אחד ואחד, אלא כל אדם מצווה במצוה עצומה זו לפי כחו, תכונות נפשו, וכשרונותיו ואין זה גדר דחוייה שת"ת נדחה מפני מצוה אחרת או מפני דרך ארץ אלא דהתירה התורה לנהוג מנהג דרך ארץ כדרכן של בני אדם דרך הקב"ה הכוחן כליות ולב יודע אם לעקל אם לעקלקלות והוא מישרים ישפוט כל אחד ואחד אם חיבב את התורה ועסק בה בכל כחו ומאודו כפי יכלתו כמבואר.

חרישה וזורע בשעת זריעה וכו' תורה מה תהא עליה וחולק על ר' ישמעאל שאמר הנהג בהם מנהג דרך ארץ הרי דס"ל לרשב"י דאף לדרך ארץ ולפרנסה אין לבטל תלמוד תורה, ועוד דבסוגיא שם משמע דחיוב של ת"ת ללא שיעור והפסק מקרא דלא ימוש למדנו דהלא אמרו שם "ת"ר ואספת דגנך מה ת"ל לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגנך הנהג בהם מנהג דרך ארץ" ועל זה חולק ר' שמעון וס"ל דבאמת דברים ככתבן ויש לו לאדם להגות בתורה יומם ולילה ממש, וא"כ סותר לכאורה רשב"י את דבריו בביאור כונת הפסוק "והגית בו יומם ולילה" דבמנחות ס"ל דאין הכונה אלא לתורה כלשהו בכוקר ובערב ובכרכות סובר הוא דצריך ללמוד כל היום וכל הלילה ואף לבטל מנהג דרך ארץ.

ופתרון סתירה זו כבר כתב אור העולם הגר"א בשנות אליהו בריש מסכת פאה, ונראה לבאר תוכן הדברים כך, הנה לכאורה אי אפשר שיהא האדם מצווה לעסוק בתורה בכל רגע ורגע מימי חייו דהלא הקב"ה ציונו בתרי"ג מצוות ומתי יקיימן ועוד דצריך האדם להביא טרף לביתו ולנהוג מנהג דרך ארץ ומלבד כל אלה אין בטבע רוב בני אנוש לעסוק בתורה בלא הפסק ממש וע"כ אין לומר דהמבטל מן התורה רגע מסויים מבטל מצות עשה, פוק חזי מה שכתב הרמב"ם בפ"א ממסכת אבות משנה ט"ז בד"ה החלק הג' "הוא הדיבור הנמאס אשר אין בו תועלת לאדם בנפשו ולא עבירה ולא

ונראה לפי"ז טעם נוסף דת"ת נדחה מפני קיום המצות דכיון דאין זמן למצוה זו ואין בה חיוב בשום זמן מסויים אלא גדר מצוה יקרה ועצומה אינה דוחה מצוה אחרת, דהלא אם יעשה מצוה אחרת אינו מבטל מצוה זו דהלא בשעת מצוה אחרת לא נצטוה כלל במצות תלמוד תורה ועוד דאפשר דאין כאן שם חיוב אלא שם מצוה ואין מצוה זו דוחה מצוה אחרת שהיא חיובית על האדם, אך לכאורה נראה יותר דגם מצות ת"ת חיוב גמור היא אלא דאין זמן מסויים לחיוב זה כנ"ל, סוף דבר, יש בזה ב' סגנונות ודרכי ביאור, א' מדברי הגר"א משמע דבאמת הגדרת המצוה היא ללמוד כל היום וכל הלילה ומי שאינו עושה כן מבטל מצ"ע אלא דבשעת מצוה אחרת או דרך ארץ ואכילה דהוי נמי מצוה פטור מת"ת, ב' באמת אין זמן במצות ת"ת אלא דחייב ללמוד בכל כחו וזמנו משום חיבת מצוה

זו ויקרת מעלתה שהיא שקולה כנגד כל התורה, ולכאורה זה נראה יותר בישוב דברי רשב"י שלא יסחרו אלו את אלו כמבואר. ושו"ר מש"כ בזה עוד בקובץ הערות יבמות סי' ת"ע "נראה דהא דצריך לבטל מת"ת בשביל קיום מצוה, אין הטעם משום דמצות ת"ת נדחית מפני קיום מצוה דהא מצות ת"ת גדולה מכל המצות אלא דכמו דמותר לבטל ת"ת משום דרך ארץ וכל דרכי האדם ההכרחיים ומשום דחיוב ת"ת אינה חלה על האדם אלא בשעה שהוא פנוי ובטל מעשיית צרכיו דקרא כתיב ואספת דגנך אבל בשעה שהוא צריך לעשות מלאכתו אז אינו מחוייב כלל בת"ת וכו' ומבואר מדבריו דבשעה שהוא עושה צרכיו אינו מצווה בת"ת, ולא משום דד"א מצוה היא כמ"ש הגר"א, ולענ"ד כל זה נובע מהגדרה המבוארת דמצוה זו אין לה זמן וכל זמן זמנה היא כנ"ל ודוק בכ"ז היטב.

סימן ד

בענין איכות הלימוד במצות ת"ת

או"ח סי' ס"ח ואבני נזר או"ח ח"ב סי' תקי"ז. וכעין קושיא זו יש להקשות גם בהמבואר בשבת י"א ע"א דמבטלין ת"ת בשביל קריאת שמע והלא גם קר"ש

הנה הקשו האחרונים בהמבואר במגילה ג' ע"א דמבטלין ת"ת בשביל מקרא מגילה והלא גם מגילה תורה היא ואינו מבטל תורה, ועיין בשו"ת בית אפרים